

GRASS • I

KOHOUT

Dopis Güntera Grasse prezidentu CSSR Antonínu Novotnému

Vážený pane státní presidente!

Dnes mě zastihlo volání o pomoc českých umělců a vědců, uveřejněné v Sunday Times. Jménem více než tři set manifestujících nebyla veřejnosti zatím sdělena, aby nebyla ohrožena jejich osobní bezpečnost. Naléhavé volání, v němž jsem uváděn jménem a žádán o pomoc, mi říká zřetelně: mluví tu moji přátelé.

Co žádají čeští umělci? Svobodu názorů, svobodu myšlení, zrušení cenzury. Tento požadavek je starý. Tak starý jako slovo samo. Touha po svobodě slova přežila všechny diktatury, jejich mocenské aparáty ve Vaší i mé zemi pronásledovaly svobodné slovo, dusily je, uvalovaly na ně domácí vězení. Tato technika přežít je jednoduchá. Mohu Vám ji prozradit: Čeští i němečtí spisovatelé zprostředkovali svobodné slovo za Metternicha, za Hitlera i za Stalina. Žádný mocenský aparát není tak vynalézavý, aby je úplně potlačil; neboť potřeba lidí slyšet volně, znepokojující, pochybující, obviňující, osvobozující slovo je větší, než jejich touha po zdánlivé bezpečnosti, kterou chce stát či státy vnutit svým občanům vždy na úkor svobody.

Vy, pane státní presidente, jste v tomto okamžiku držitelem moci. Moje moc je omezena na slovo, což však nemusí znamenat, že Vaše moc je větší, než moje, jakkoli absolutně ovládáte prostředky moci, v tomto okamžiku účinné, jakkoli hrozivě leží ve Vašich rukou brzdit umění i dokonce je pronásledovat, přesto aparáty a tuhá dogmata natrvalo nestačí na svobodné slovo. Náš svět musí být aenně pojmenován. Žije rozporem. Kdo by chtěl ještě dnes hlásat jeho klid?

Co Vám brání hledat ve volném slově spojence, nepohodlného spojence? Čeští umělci dosáhli svou prací pro Československo za několik málo let celosvětového uznání: poselství Vaší země se k nám dostává nikoli z myšlenkové konformních stranických sjezdů, na nichž se mrzoutsky udělují důtky; naproti tomu k nám došla, dotkla se nás a změnila nás česká lyrika, český film, mladé české divadlo. A tohohle bohatství se chcete vzdát? Z pouhého strachu před svobodným slovem chcete způsobit své zemi škodu, která postihne i nás, i svět?

Také já píši v zemi, která zná teror. Ani zde nebyly dosud odstraněny škody, které zanechává každý politický teror; teror působí dále, ať již v pokusech o plíživou cenzuru, nazývanou „dobrovolná auto-kontrola“, či siláckými praktikami: mocného Springrova tiskového koncernu, jehož zločinný špiclovský systém byl nedávno odhalen. Není proto žádného důvodu zdůrazňovat svobodu Západu. Není tu místa pro pychu. Proto se zdřáhám psát tento dopis z oblíbené tribuny anti-komunismu. Krize demokracie je celosvětová. Jestliže se komunistické státy stávají strnulými pod diktaturou stranické byrokracie, stagnují západní demokracie, poněvadž jejich parlamenty korumpuje pouhá poslušnost zájmů. Proti tomuto státnímu formalismu na Východě i na Západě se spojuje přes hranice všech strnulých ideologií opozice bez aparátu a – jak z toho můžete vyvodit – bez moci. Tato bezmocnost byla důvodem, pro který jsem váhal Vás oslovit již dříve, neboť nenávidím planý protest, na kterém si lze ohrát jen vlastní stanovisko. Teprve přímá a mně adresovaná prosba mých českých přátel a kolegů, abych podporoval jejich boj za svobodu slova, mi dovolila nést zde ve skutečném i zdánlivém bezpečí Západu dále jejich protest.

Asi před rokem jsem dostal zprávu, že moje knihy mají vyjít i v Československu. Radoval jsem se, neboť knihy neznají hranic. Mohu Vás, velevážený pane presidente, poprosit, aby bylo upuštěno od cenzury i mých knih a aby bylo umožněno knihám, divadelním hrám, filmům a vědeckým pracím mých přátel svobodně působit? Ve prospěch Vaší strany a Vaší země Vás vyzývám: Umožněte svobodu myšlení! To Vám píše německý spisovatel a sociální demokrat.

Zdravím Vás, nikoli bez naděje, že u Vás mohu předpokládat rozumnost úvahy a tolerantnost.

Berlín 5. IX. 1967

günter grass

P. S.

Dovolují si poslat průklep tohoto otevřeného listu svému českému nakladateli Mladá fronta, Svazu československých spisovatelů a západoněmeckému týdeníku Die Zeit.

GRASS • 3.

KOHOUT

Dopis Pavla Kohouta Günteru Grassovi

Milý Güntere Grassi,

děkuji za Váš minulý dopis. Tím, že jste veřejně připustil svůj omyl ve věci „Manifestu“, prokázal jste vlastnost, jaká se zřídka vyskytuje. Velmi si Vás za to vážím, a nejen já. Předdesílám to, protože chci nicméně pokračovat v polemice. Mám totiž pocit, že se v druhé části svého listu opět mýlíte. Tentokrát ovšem nejde o věci tak průkazné, jako pravost či nepravost jedné listiny, a proto si nemohu dělat naději, že Vás přesvědčím. Ostatně nejde o prestiž. Budu rád, když některé myšlenky člověka „z druhé strany“ třeba jen málo rozšíří úhel Vašeho pohledu. A budu Vám ostatně vděčen za revanš.

To, co nazývám Vaším omylem, je, jak se mi zdá, součást velké fikce, které podléhá víceméně celá Vaše společnost. Zajata v bludném kruhu vlastních krizí, které vyplývají z její podstaty, hledá znovu a znovu jistotu v tvrzení, že také konkurence, to jest socialismus, stagnuje sám v sobě, aniž vyřešil existenční problém lidstva. V této „písni útěchy“ se opakují sloky staré padesát let, i sloky zbrusu nového data. Dovolím si připomenout nejpodstatnější a krátce se nad nimi zamyslet. 1. sloka: Humanitní obsah Marxova apelu se utopil už v krvi Říjnové revoluce, jedné z nejkrutějších v dějinách.

Vaše stará, solidní společnost jako by zapomněla, že se narodila z krvavé lázně Francouzské revoluce. Můžeme mít k násilí jakýkoli vztah — my dva patrně stejný — ale musíme vzít na vědomí, že společenský vývoj má stejně neúprosné zákony jako fyzika. Násilí revoluce je přímo úměrně násilí reakce. Československo v roce 1948, dva a půl roku po odchodu spojeneckých i sovětských vojsk, provedlo přechod k socialismu bez jediného výstřelu nikoli díky mimořádné ušlechtilosti revolucionářů, ale pro momentální slabost české buržoazie: komunistická strana využila příznivého momentu. Říjnová revoluce se musela prosadit proti staleté moci, která ztratila schopnost vládnout, nikoli však schopnost zabít.

2. sloka: Stalinismus znetvořil socialistickou revoluci v diktaturu hitlerovského typu.

Prvních 28 let dějin sovětské revoluce lze rozdělit pouze na dvě epochy: stav obležení a válečný stav. Známé heslo „zahnat do moře“ bylo po roce 1917 často hlavním obsahem zahraniční politiky mnoha evropských států. Utopencem měla být tenkrát ruská revoluce, a to je okolnost, která sotva slouží rozvoji revoluční demokracie. Naopak. Jako pruské a rakuské vojsko donutilo Paříž, aby hledala svého Robespiera, tak buržoazní a fašistická Evropa donutila sovětské Rusko, aby našlo svého Stalina. Stalin jako by dnes existoval ve dvou podobách: boha a ďábla. Myslím, že dokumenty, které k nám i v moderním světě připlouvají spíše jako náhodná poselství v lahvích (a nejen z Východu — viz smrt Kennedyho), ukáží jednou přesnější obrys tváře tohoto tragického muže, který revoluci současně smrtelně zranil i zachránil před smrtí. Stalin-

(Pokračování na str. 39)

pavel kohout

günter grass

Dokončení ze str. 1.

gradská bitva, kterou organizoval podobně jako Robespierre Valmu, má nesporně trvalejší důsledky.

3. sloka: Socialistickým státům v Evropě i Asii byla revoluce po druhé světové válce nucena silou ruských bodáků. Důkazem je, že za 22 let k nim přibyl pouze ostrov v Karibském moři a pár efemérních režimů v Africe.

První tvrzení dostává povážlivou trhlinu díky výjimce par excellence, jako je Československo. O demokratických tradicích své vlasti nemusím ani vyprávět. Ani o její předválečné úrovni. Přišel rok 1938. Co jí byla platná tradice i úroveň? Její vláda přijala diktát. Ze strachu? Ne! Byla to prostě buržoazní vláda a dodržela pravidla hry kapitalistického světa. Jsou to pravidla rigorózní a platí dodnes: vždyť také proto ani vláda Vaši velké koalice dosud nevidí důvod proč prohlásit mnichovskou dohodu za neplatnou od samého počátku a se všemi důsledky.

Proč se tedy divit, že většina mých spoluobčanů hledala od prvního poválečného dne jinou alternativu, a že jí našla v principech Října? A proč se divit těm ostatním zemím, které zažily do té doby jen feudálně-fašistické junty, těžící z toho, že proměnily své území v sanitární kordon proti komunismu?

Jiná otázka je, proč tato jiskra nepřeskočila do dalších evropských zemí. Zajímavá otázka. Zaslouží pozorného zkoumání. Pomínu okolnost, že i tady stála vojska a občas bodáků použila, jako na sklonku války v Řecku. Sledujte však ve všech světových statistikách, odkdy se v západní Evropě datuje zvýšená péče státu o prostého občana, jakož i péče zaměstnavatelů o zaměstnance. Náznaky najdete už po první světové válce, ale po roce 1945 lze mluvit o stále rostoucím trendu.

Co se stalo? Narodila se generace ušlechtilějších kapitalistů? Myslím si, že je to především chytřejší generace. Jistě ráda čte ve svých novinách, že je komunismus odsouzen k zániku. Ve skutečnosti však přijala jeho výzvu. Musela uvolnit nemalou část svých zisků — na mzdy, na sociální zabezpečení — aby mu čelila. Sama NSR byla od počátku koncipována jako výkladní skříň Západu pro zájemce z Východu. Za svůj někdejší hospodářský zázrak může proto děkovat — ať to zní sebe paradoxněji — více než nebi právě Říjnové revoluci.

Sytí a v mezích zákonů svobodní lidé nedělají revoluci. Její druhá etapa v Evropě je tedy rozhodně uzavřena. Navždy? Dá-li nám budoucnost dlouhý a solidní mír, budou se obě soustavy vyvíjet podle svých možností. Třeba přijde čas, kdy socialistická ekonomika a s ní socialistická demokracie — už nikoli ty z dob stavu obležení — přinesou výsledky, jakých kapitalismus nebude pro své omezení schopen. Nu a pak? Snad už se děti naučí, jak přejít na lepší systém bez krve. Československo 1948 je precedens.

Ale co s tou utopií dnes, řeknete asi, Güntere Grassi, který s obavou sledujete ideové konflikty v naší zemi, a s Vámi Vaši krajané, kteří je nesledují, ale zato třeba jezdí po našich rozbitých silnicích — vždyť

4. sloka: Komunistické země nepředstihly kapitalistické státy ani životní úroveň ani mírou osobní svobody občanů.

Píšete mi, že padesát let po Říjnové revoluci stagnují socialistické republiky stejně jako parlamentní demokracie. Ale jakou cestu urazila parlamentní demokracie za svých prvních padesát let? Z těch našich padesáti přičtete k létům obležení a války navíc léta studené války, která prakticky neskončila dodnes. Od Velké Francouzské uplynulo skoro 180 let. Nezdá se Vám, že si Velká Říjnová odbývá své dětské nemoci přece jen rychleji? Nesoudíte ji předčasně? Nechcete na ní příliš mnoho?

Ale jen suďte a čtete! Já taky soudím, já taky chci! Ty konflikty u nás, které na dálku sledujete, a které, bohužel, dospěly právě do stádia vylučování ze strany a výměny redakcí novin, jsou z valné části výrazem tohoto chřtění. Vy nepatříte k oněm pošelkým lidem, pro které je každý kritický hlas „na východě“ hlesem proti straně a revoluci. Ale jistě si kladete otázku, oč vlastně běží. Nuže ve stručnosti: o to, aby se společnost, založená na poznání zákonů vývoje, neučila konečně tyto zákony respektovat, aby se to naučili především ti, jimž připadla čest tuto společnost řídit. Pokusím se to přeložit do lidské řeči:

Jsem člověk. Mám své naděje, ale také své obavy. Na základě svých zkušeností chci mít své záruky.

Zákonem stalinského období byl voluntarismus. Postavil na hlavu základní zákon marxismu — nutnost vědecké analýzy každého jevu. Stal se systémem. Každý systém si buduje aparát ke svému obrazu a užítku. Vědeckost je hrobařem voluntarismu. Proto se stala prvním kritériem oddanost. Oddanost je ovšem neměřitelná. Oddanost možno i předstírat. Proto mohli do aparátů voluntarismu proniknout i lidé nízkých úmyslů.

Hledám záruku, že se to už nestane. Hledám ji mimo jiné jako spisovatel ve svobodě projevu. Také svoboda je ovšem iracionální pojem. Jsem marxista. Svoboda je pro mne omezena poznanou nutností. Zdůrazňuji — poznanou, vědecky zjištěnou, nikoli jen proklamovanou podle potřeby dne. Příklady. Jsem proti svobodě rasismu. Bylo zjištěno, že likviduje svobodu druhých. Jsem proti svobodě neofašistické nebo antisemitské propagandy. Bylo zjištěno, že způsobují rakovinu společnosti.

Ale žádám a hájím svobodu projevu na celém obrovském území, které leží uvnitř těchto extrémních hranic. Tedy především svobodu kritiky voluntarismu, který nezemřel se Stalinem, neboť je potenciálně nebezpečím každé společnosti. Tak je nutno chápat projev na IV. sjezdu Svazu čs. spisovatelů i dále po něm. Mám za paradoxní, když je i u nás někteří řečníci označují za hlasy proti revoluci a straně. Snaží se tím zakrýt skutečnost, že byly kritizovány metody řízení kulturní politiky, litera i praxe tiskového zákona a jiné negativní jevy, za které nezodpovídá „strana“, ale zcela konkrétní lidé, namnoze oni sami. Tyto jevy, jak jsem přesvědčen, nejvíce škodí straně i dalšímu rozvoji revoluce, protože snemožňují vytvořit účinné záruky proti eventuálně možným novým deformacím. Právě nositelé těchto jevů dnes vyhrocují a tím prodlužují konfliktní situaci, protože tuší, že její analýza bude dříve nebo později nepříznivá pro ně.

Nesním, Güntere Grassi, žiju. Počítám i s dalšími porážkami, pokud mám reálnou šanci, že jsou to epizody v celkovém úspěšném chodu bitvy. Psal jsem Vám už posledně, že probíhá v celé mé straně a v celé mé zemi. Nechtěl bych dělat z Vašich vět bumerangy, ale zdá se mi, že moje účast v tom zápase je méně utopická než Váš boj za čistotu a účinnost parlamentní demokracie. Ale o tom ať radši rozhodne čas.

Abych se v závěru přidržel tradice, dovoluji si Vám položit další z otázek, na které hledám odpověď: jak dlouho, myslíte, že po trošá, než Váš parlament, respektive vláda, vyjádří reálnou potřebu doby a učiní ty první dva kroky, bez kterých se společný vývoj Evropy nepohne kupředu — uznání NDR s hranicí Odra—Niša a úplné vymazání Mnichova? Jaké síly nebo myšlenky v tom vlastně brání?

Jsem velice rád, že jste se rozhodl pokračovat v rozhovoru. Naše dopisy sice sotva nahradí diplomatické styky, ale snad mohou při spěti k odstranění některých pověr a překážek, které brzdí jejich navázání

Přátelsky Váš

Pavel Kohout

V Praze dne 29. X. 1967

Student, 1968. roč. IV, č. 17, s. 2.

GRASS • 4.

KOHOUT

Milý Pavle Kohoute,

přejete čtyřslokovou píseň, kterou jsem ani nez básnil, ani neintonoval. Zobrazujete výstižně mentalitu vyrostlou ve skleníkovém podnebí antikomunismu, která není mentalitou mojí. Náš sotva začatý pokus hovořit od spisovatele ke spisovateli, z jednoho společenského systému do druhého, rozšiřujete do vágních všeobecností a podléháte, jak ani jinak není možno při tak náhlé změně stylu, více nebo méně běžným zevšeobecněním, která by mne, kdybych je musel vypracet bod za bodem, přivedla do nebezpečí také zevšeobecnovat. Proto bych nerad považoval Vámi vytýčenou základnu sporu za závaznou. Pomocí dvou příkladů dovolím si dokázat, kam musí vyústit naše korespondence, přijmu-li Vaše zevšeobecnění a pokusím se je opravit.

Napadá Vás mluvit o roce 1938 a o demokratických tradicích své vlasti. Ptáte se sám sebe, proč se Československo podrobilo Hitlerovu diktátu Velkoněmecké říše; strach to nebyl a shledáváte výslovně: „Byla to jednoduše buržoazní vláda a dodržovala pravidla hry kapitalistického světa.“

Nechci se zabývat teď dopodrobna anglickou spoluvinou na uskutečnění Mnichovské dohody; musím Vám ale připomenout, že o rok později byl napaden Váš soused, Polsko, Velkoněmeckou říší, že potom logicky Anglie a Francie vypověděly agresorovi válku, avšak Sovětský svaz, opíraje se o pakt Molotova s Ribbentropem, dohodl se s agresorem fifty-fifty, a že tento pakt nevznikl ze strachu jako Mnichovská dohoda, ale z imperialistické potřeby anexe, která byla v té době jak pro Sovětský svaz, tak pro Velkoněmeckou říši závazná.

Později tvrdíte, že Československo přešlo v r. 1948 „bez krveprolití“ k lepšímu systému. Chcete tímto tvrzením odbýt jako kapitalistickou báhorku brzy na to následující veřejné procesy, dlouhotrvající stalinský teror v Československu, nebo vidíte v tomto systému teroru dětskou nemoc, kterou každá revoluce musí jednou prodělat?

Pravděpodobně je Vám známo, že ještě dnes ve Vaší zemi tisíce bývalých komunistů, sociálních demokratů, marxistů a vesměs poctivých konzervativců čekají na rehabilitaci. Ale protože mi nemůže záležet na vyúčtování vzájemných dluhů, dávám přednost tomu, upírat každé revoluci právo na bezpráví a s tím spojený teror. Toto rozhodnutí je zásadní; hájí vývoj, i když vím, že evoluční způsob pohybu vpřed je permanentně zdržován kompromisy a rázným revolucionářům připomíná tragickou komiku procesí skákavých.

Abych položil slogan proti sloganu, podtrhuji: Dávám důrazně přednost způsobu chůze „dva kroky dopředu, jeden krok zpět“ před rychlým útočným během „vpřed přes hroby“, zvláště když se dá dokázat na skandinávském a anglickém příkladu, že se socialismus dá prosadit evolučním způsobem: pomalu, s chybami a nekrvavě. Tím nechci říci, že Francouzská a Říjnová revoluce nebyly nutné. Obě revoluce změnily svět od základu; ovšem obě propadly, a jak Vy myslíte neodvratně, mechanice revoluce. I když Jakobín nechtěli žádného Napoleona a Leningradské dělnické rady nechtěly žádného Stalina, fixní idea, že je nutné likvidovat skutečného nebo vymyšleného kontrarevolucionáře, uhladila zároveň platformy, na něž se diktátoři jako Napoleon a Stalin mohli pevně posadit.

Büchnerova „Dantonova smrt“ odhalila, jako žádná jiná divadelní hra, absurdní a sebevražednou mechaniku revoluce. Héraultův požadavek „Revoluce musí přestat, republika musí začít“ nezůstal bez odpovědi jen na divadle, ledaže bychom dali guillotíně, nebo jejímu modernímu pokračovateli morální právo dát odpověď.

Nyní nacházím, milý Pavle Kohoute, ve Vaší druhé sloce znamenáno zvláštní poznání: „Tak jako pruská a rakouská vojska přinutila Paříž, aby hledala svého Robespiera, tak buržoazní a fašistická Evropa přinutila Sovětský svaz, aby našel svého Stalina.“ Nehledě na to, že Vaše dvojitá teze je historicky falešná — ostatně Danton a Trocký a ne Robespierre a Stalin zachránili francouzskou a sovětskou revoluci: ostatně Lenin varoval před Stalinem — považují Vás za lehkovážného, protože až dodnes jsme s buclatou bezstarostností vždy znovu ujišťování, že teprve versailleský diktát umožnil takového Hitlera, Němcům takového Hitlera vnutil; ostatní jsou vinni, ostatní jsou vinni.

Prosil bych Vás teď, abyste současné vyslovení jmen Stalin a Hitler příliš rychle nedobyl jako „efektivní nesmysl“, zvláště když mne nutíte svou stýdlivou rehabilitací Stalina a tvrzením, že zlí kapitalisté teprve Stalina umožnili, citovat zjednodušující demonizaci Hitlera jako zvenčí vyprovokovaný jev.

Chápu sice, jak je těžké pro komunistické státy, pro jednotlivého komunistu a také pro Vás vypořádat se se Stalinem a stalinskou minulostí, ale domnívám se, že tento nutný proces může být zastíráním a zkrášlováním jen zavlečen. Němci také zacházejí se svou minulostí tak dekorativně; neboť tak jako si lidové demokracie dopřávají nadále starostalinisty v nejvyšších státních pozicích, my zcela bez pochybností chceme přemoci svou minulost pomocí bývalého nacionálního socialisty jako spolkového kancléře.

Přitom se na nás valí sedmdesátá léta; přitom nás čeká pře-lidnění a hlad; přitom narůstají lidovým demokraciím, sociálním demokraciím, ba dokonce ortodoxně kapitalistickým zemím v příštích letech úkoly, které mohou rozřešit pouze společně: ve smyslu evoluční koexistence. Přičemž pro mladé africké státy a obyvatele Bolívie zůstává bez významu, zda nějaký Američan nebo sovětský Rus šlápne svou maloměšťáckou nohou na Měsíc jako první.

Přestaňme tedy jeden druhého chtít obracet na víru.

Jak málo může být antikomunismus odpovědí komunismu, tak také kaceřování sociální demokracie komunismem (Nepřítel č. 1 je sociální demokracie) nemůže popřít možnost světového vývoje. S Hegelovým Duchem světa a učením o státní moci v tlumoku nemůže ani první, ani druhý systém přežít sedmdesátá léta. Nic by nebylo tak nasnadě jako koordinovat vývojové pomoci obou systémů pro země Třetího světa. Neboť pokud tyto miliardové obnosy budou vyhazovány na zajištění zájmových sfér, nemůže opravdová pomoc být účinná.

Na německém příkladě by se dalo doložit přesně, jak se pro-dražilo oběma polostátům tato absurdní hra na uznání-neuznání. Oba státy byly a jsou úspěšně vydírány, ať už Egyptem nebo Indonésií; přitom by koordinovaná vývojová pomoc byla i v německém případě užitečným důkazem vůle ke koexistenci.

Jsem vděčen, že ke konci svého dopisu upouštíte od své čtyřslokové písně a snažíte se přiblížit k realitě. Právem se ptáte, proč se parlament a vláda Spolkové republiky, když jim velká koalice zajišťuje tak drtivou většinu, nemohou rozhodnout položit na stůl německý příspěvek k mírové smlouvě. Podle mého názoru by měla spolková vláda učinit první krok, to znamená, viděno z mé strany, uznat linii Odra—Nisa na východní hranici německé konfederace, která by sestávala z obou existujících polostátů. Neříkám: dvou německých států (a tím pokračování stavu podobného občanské válce), říkám: dvou německých států uvnitř konfederace.

pavel kohout

günter grass

Jako důležitý spojovací článek mezi těmito státy, mající dospět ke konfederaci, navrhoval jsem zpočátku společnou základnu vývojové pomoci pro státy Třetího světa. Sotva si troufám doufat, že jednoho dne Československo a konfederované Německo spolu s jinými partnery dokážou koordinovat svou vývojovou pomoc.

Měřeno na válce ve Vietnamu a na trvalém válečném stavu na Středním východě musí moje návrhy působit utopisticky. Jedna krize podmiňuje druhou; žádná se nedá vyřešit nezávisle na těch druhých. Nebylo by tady úkolem evropských států navrhnout model koexistence, který by ani jeden, ani druhý mocenský blok nemohl ignorovat?

I když naše výměna dopisů, jak říkáte, nemůže nahradit diplomatické styky mezi Československem a Spolkovou republikou, přece se oba shodujeme v tom, že Mnichovská dohoda z r. 1938 má být považována za neplatnou. Ostatně prohlásila Spolková republika sama od sebe, že pro ni tato dohoda neexistuje. Nevím, jaké informace Vám mohly zavdat důvod k pochybnostem o prohlášení Spolkové vlády.

Věřte mi, milý Pavle Kohoute, že Vaše rozhodnutí prohlásit se solidárním se spisovateli vyloučenými ze strany má můj obdiv; činí zbytečným každé další slovo, které by mohlo být řečeno z naší zdánlivě jisté pozice.

Prátelsky Vás zdraví Váš

Günter Grass

17. XI. 1967

Student, 1968. roč. IV, č. 18, s. 2.

KOHOUT GRASS • 5.

Milý Güntere Grassi,

Zapochyboval jste o smyslu mého minulého dopisu. Proč? Nestanovili jsme si pravidla. Píši Vám stejně spontánně, jak spontánně jste napsal svůj první dopis ve věci Manifestu. Myslím, že se mé názory dost podobají názorům mnoha umělců v ČSSR. Snad není na škodu poznat náš způsob myšlení. Snažím se poznat Vás. Není právě v tom smysl tohoto dialogu? A nestojí nám tedy za trochu trpělivosti? Ale budíž, opustíme téma, které považujete za příliš všeobecné, i když právě v něm je patrné jádro sporu mezi komunisty a sociálními demokraty. Jsem však dlužen alespoň některé odpovědi.

PROCESY

Když jsem psal o přechodu ČSSR k socialismu bez prolití krve, měl jsem na mysli způsob převzetí moci. Chcete-li znát můj názor na politické procesy, musím citovat ze svého projevu na III. sjezdu spisovatelů v květnu 1963, jenž byl uveřejněn v Literárních novinách: „Je to tak hrozné, že se to vzpírá strážlivé úvaze... Životy a léta jim nikdo nevrátí. Tím spíš ať se jim brzy veřejně vrátí čest, která jim byla veřejně odňata. Není nutno mluvit o tom, že lidé, kteří vědomně způsobili utrpení a smrt, musí být potrestáni velmi přísně. Ale stejně i ti, kdo mají na procesech třeba bezděkou vinu, měli by si znovu získat důvěru lidu řadovou prací.“

PAKT

Pokud jde o pakt SSSR s hitlerovským Německem, rád bych Vás oplátkou upozornil na to, že 25. 4. 1939 navrhl Litvinov náoto okamžitě uzavření souvětsko-anglo-francouzského obranného společenství. — 4. 5. 1939 pravil v anglickém parlamentu Winston Churchill: „Už deset dní uplynulo od ruské nabídky. Britský lid má právo spolu s Francouzi žádat na Polácích, aby nekladli překážky!“ — K dohodě nedošlo. SSSR to přičítal pokusům obrátit Hitlera na východ. V tomto světle se pakt a obsazení území, která Polsko zabralo Rusku po Říjnové revoluci, jeví i Churchillovi jako akt sebezáchovy. K tomu 1. 10. 1939 v rozhlase: „Přáli jsme si, aby ruské armády stály na nynější čáře jako přátelé a spojenci Polska. Ale že ruské armády na této čáře stát mají, je nezbytné v zájmu obrany Ruska před nacistickou hrozbou.“

MNICHOV

Vaše vize Evropy budoucnosti, která by byla schopná vytvořit model koexistence, rezonuje s mou. Ovšem budoucnost Evropy je uložena v seřfu o mnoha klíčích a jeden z nejdůležitějších je v rukou Vaší vlády. Píšete mi, že spolková vláda sama prohlásila, že pro ni mnichovská dohoda více neexistuje. A přáte se, na základě jakých informací o tomto prohlášení pochybuji.

Snad proto, že mi v něm stále chybí tři důležitá slova: neexistuje od samého počátku.

Nejde o právnícké floskule. Brutální diktát Mnichova nelze prostě pokládat za právoplatný ani den. Uznali to Francouzi už za války v dokumentu podepsaném de Gaullem, italská vláda na sklonku války a všichni spojenci v Norimberku verdiktem o mnichovském diktátu jako o mezinárodním zločinu. Proč se tedy stejné formulaci brání německý stát, který by to měl chápat jako svou morální povinnost? Vždyť druhý nástupnický německý stát to učinil bez váhání.

Věřím, že jste upřímně přesvědčen o nezbytnosti takových kroků spolkové vlády, které by rozplyly bludný kruh zastaralých doktrín. Ale neumím si vysvětlit, proč tedy právě Vaše strana nemůže zaujmout v této otázce jednoznačné stanovisko. Neunikají mi pokusy o nový přístup ke sporným problémům. Je nomže lidem mimo vlast, kteří nesledují diplomatické nuance, ale praktické politické výsledky, nestačí pouze pružnější formulace. Takovým lidem se zdá, že SPD přijala ve vládním letounu funkci druhého pilota, aniž podstatně ovlivnila jeho navigaci. Myslím-li se, mohl byste mi to objasnit?

SJEZD SPISOVATELŮ

Do našeho dialogu zazněl z DIE ZEIT č. 48 nový hlas. Jakkoli je nezvyklé polemizovat s českým kolegou Jiřím Hájkem na stra-

nách německého listu, nemohu přejít některá jeho tvrzení mlčelím.

— Podle Hájka byla zdrojem krizového stavu v české kultuře málo zodpovědná skupina spisovatelů kolem Literárních novin, „jejímž programem se stala hysterie“.

Ve skutečnosti řada členů redakce byla současně členy ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů stejně jako řada členů redakční rady, mezi nimi vůdčí osobnosti české a slovenské literatury, jako Laco Novomeský, František Hrubín, Otčenášek, Březovský, Kosík, Putík, Kundera, Procházka, Sotola, Lustig a další.

— Podle Hájka byli sjezdoví řečníci z řad bývalé redakce a redakční rady Literárních novin představiteli experimentální literatury, kteří netolerantně odmítali „všechna díla, která při maximálních uměleckých nárocích usilovala o maximální čtenářský ohlas“.

Ve skutečnosti spisovatelé Vaculík, Procházka a Klíma, abych uvedl pouze kritizované, jsou představiteli moderní realistické literatury, jejichž díla při maximálních uměleckých nárocích mají v ČSSR maximální čtenářský ohlas. Jinak je ostatně neklasifikoval ani Jiří Hájek — literární kritik.

— Podle Hájka manipulovali titó spisovatelé pojmem „angažovanosti umění“ tak, že byste i Vy, Güntere Grassi, či Peter Weiss, „kdybyste náhodou žili a tvořili u nás, narazili na tvrdý odpor těchto umělých, nově vytvořených estetických dogmat.“

Ve skutečnosti při vši různosti uměleckých postupů Vaculíka, Kundery, Procházky a Klímy je prvořadým atributem jejich děl právě občanská angažovanost. Ta se ostatně odrazila i v jejich politických nározech a za ně — nikoli za literaturu, jak zdůrazňuje i sám Hájek — byli kritizováni. V tomto ohledu byste se patrně i Vy i Peter Weiss cítili v jejich společnosti docela dobře. Podle Jiřího Hájka se titó a další sjezdoví řečníci považovali za elitu národa; požadující svobodu pouze pro sebe. Přesto jim byla doma i za hranicemi propůjčena mučednická aureola bojovníků za pravdu.

Ve skutečnosti tuto nežádanou aureolu přivodila okolnost, že jejich vystoupení nebyla publikována, a jejich odpůrci — včetně Hájka — vedou s nimi polemiku na základě libovolně vytrhaných citátů. Zejména tato praxe, přežívající z minulosti, byla na sjezdu ostře kritizována jako jev, postihující ve svých důsledcích každého občana.

— Podle Hájka jde o dvě protichůdná stanoviska: první, „které se orientuje na všechny pozitivní intelektuální energie, jež se objevují při formování nového modelu československé společnosti“ a druhé, „které aristokraticky staví literaturu nad život, kde je ode všeho izolována“. Z kontextu vyplývá, že ono pozitivní stanovisko sdílí — samozřejmě spolu s Jiřím Hájkem — podstatná a rozhodující část českých a slovenských umělců, zatímco kritizovaný aristokratický a elitářský postoj je vlastní pouze skupince „radikálních řečníků červnového sjezdu“.

Skutečnost svědčí o něčem jiném.

Nově zvolený ústřední výbor Svazu čs. spisovatelů se od sjezdu nejen nedistancoval, ale vede i bez účasti vyloučených „řečníků“ dál diskusi na všechna témata, sjezdem nadhozená. Nezotožnil se ani s převedením Literárních novin pod ministerstvo kultury. Podobné stanovisko zaujalo i vedení Svazu divadelních umělců, stejně jako vedení Svazu filmových a televizních umělců. Nová redakce Literárních novin, která měla překonat elitářskou koncepci staré redakce a nabídnout své stránky všem, kterým byly údajně odprázněny, získala za devět neděl svého působení příspěvek pouze jediného příslušníka mladé a střední spisovateléské generace.

Kdyby platila kategorizace Jiřího Hájka, bylo by to velice špatné vysvědčení pro českou a slovenskou kulturu. Naštěstí je tu ovšem i možnost, že se Jiří Hájek mýlí. S určitostí možno říci, že jeho názor nesouzní v této chvíli s názorem většiny českých a slovenských umělců — komunistů i nestraníků.

BUDOUCNOST

Jiří Hájek v závěru svého dopisu předvídá, že ani zprávy, které přijdou z ČSSR v příštích týdnech a měsících, naše přátele na Západě příliš nepotěší.

Nevím, bohužel, co tím naznačuje. Má v současné době mnohem blíž ke zdroji informací než já a většina mých kolegů. Zdá se, že předpokládá další zostření sporu. Utěšuje sebe, nás i naše přátele nadějí, že z našich rozporů nebudou profitovat antikomunistické spekulace.

Jistě ne, pokud jde o spekulaci s vystoupením spisovatelů a inteligence vůbec proti socialismu nebo proti komunistické straně jako organizaci, ježž program jsme kdysi přijali za svůj. Na druhé straně další eventuální kolapsy při uskutečňování tohoto programu mohou, bojím se, způsobit vážné škody. Především morální, když připravují lidi o energii, kterou by mohli věnovat skutečně tvůrčí práci. Ale i politické a ekonomické, protože současné problémy literatury jsou odrazem problémů celospolečenských. Zanedbatelné není ani to, že tyto kolapsy šokují naše přátele a oslabují naše spojení ve světě.

Jde o to — předejít jim. Proto tak mnozí navzdory narůstající únavě pokračují v diskusi. Proto v ní pokračují i já. Velmi mně záleží na tom, aby moje země hrála důstojnou roli v mužstvu silně rozvinutých zemí, protože skutečně jenom jejich kooperace může zabránit válce a hladomoru, který se rýsuje jako příznak na konci našeho tisíciletí.

Nedám se dobrovolně připravit o svůj hlas.

Srdečně Vás pozdravuje

Pavel Kohout

Karlovy Vary 8. 12. 1967.

Grass—Kohout, Kohout—Grass

(STUDENT 15—19)

[...] Je mi líto, ale po přečtení posledních jejich dopisů musíme dát za pravdu Grassovi. Překvapilo nás (tady mohu mluvit za každého, s kým jsem dopisy porovnával), jakých nalvních — a částečně demagogických — argumentů použil člověk formátu Pavla Kohouta. Např. — my starší lidé víme, že všechny výhody, které pracující před válkou měli (např. státní zaměstnanci, naturální požitky na jatkách, v obchodech a jiné), komunisté zrušili — a ty, které nám opět postupně vracejí, jsou nuceni dávat právě proto, že je lidí v kapitalistických státech už dávno mají (snad se dočkáme i třináctého a čtrnáctého platu a — důchodu).

Ještě jednu otázku, prosím. Má naše ministerstvo zahraničních věcí morální právo žádat o vydání válečných zločinců — a jejich potrestání —, když každý ze současných politiků zdůrazňuje, že se horší zločiny [Čech vůči Čechovi, Slovák proti Slovákovi] u nás trestat nebudou? Že stačí, když se český a slovenský zločinec pošle do penze? A stejně je nám divné — proč kdekdo má náramně starost, jak by se uživil všichni ti diktátoři a diktátůrkové, kdyby je „jen tak propustili“. Z jejich dobře placených funkcí — zrovna ty, kteří nás desetitisíce vyvažovali na dlažbu, aniž hnuli brvou?

FRANT. KLÁSEK, Praha

[...] Nezlobte se, že stále setrvávám u té revoluce, ale mně se skutečně líbí, s jakým pravověrným nadšením tvrdíte, že u nás proběhla revoluce bez jediného výstřelu v roce 1948, ale vůbec se nepozastavujete nad tím, co se dělo celých dvacet let dále v humanistickém směru (a to nevytahují na světlo otázku hospodářství). Z vašich slov by měl nezastavený člověk dojem, že politikové vyrostli z roku 1948 byli nenapravitelní sentimentální snilkové, kteří dům od domu hladili děcka, obdarovávali zdravé, utěšovali nemocné, plakali nad každým bezprávím, které se někomu stalo, a snažili se ho na místě odčinit. Jenže jste zapomněl na jednu maličkost. Říci p. Grassovi o existenci československých Mírovů, Leopoldovů (a nesmíte říkat, že jste o nich nevěděl), o potupném duševním i tělesném a existenčním ubíjení tisíců lidí, kteří nevěřili v heslovitou politiku bez duševního aspektu, kde by jej také představitelé vzali?). Neřekl jste, že doba vypěstovala jednotný a nedělitelný strach z vlastní existence socialistického řádu. A strach neměli jen nekomunisté, ale i komunisté, protože se dnem i nocí báli, aby jim nikdo nevzal ty sociální vymoženosti, které dali jen sobě. Neřekl jste nic o tom, že jsme se uzavřeli z vlastního strachu do ostnatých drátů a na každého, kdo sem chtěl pohlédnout, jsme štekali jako pološiffení psi. [...]

V. PEJŠA, Praha

[...] Pane Kohoute, zdá se mi, že úplně zapomínáte na to, jakou záhadnou úlohu hrál při převratu v r. 1948 u nás soudruh Zorin. To by bylo třeba dostatečně a objektivně vědecky osvětlit,

když už se osvětlují nejrůznější hříšky a hříchy Stalinovy a období kultu u nás. Teprve to by nám dalo správnou a naprosto pravdivou odpověď na otázku: došlo-li k únorovému převratu v ČSR na sovětskou intervenci či nikoliv.

Tedy, nevymýšlejte si, pane Kohoute, pohádky, že Československo tvoří nějakou výjimku z ostatních socialistických zemí, které vyrostly tu jako houby po vítězství Sovětského svazu ve východní Evropě. Víím dobře, že ani sám těm svým pohádkám nevěříte.

M. DUREN, Praha

[...] Nechci násilně generalizovat závěry Vašeho dopisu, ale pravda je, že mě Vaše výroky připomínající duchovní výzbroj příruček pro funkcionáře z let padesátých naplnily jistou beznadějí. Otázka totiž zní: do jaké míry je vůbec strana, tzn. její lepší část, schopna překročit sama sebe? Co znamenají 4 měsíce demokratizačního úsilí proti nejméně padesátileté tradici, založené na tvrdých dogmatech a třídním boji, na pozoruhodném filosofickém výdobytku, zvaném diktatura proletariátu jakožto vyšší forma demokracie, na programu ve skutečnosti vždy antidemokratickém, jak potvrdily veškeré dosavadní pokusy o jeho realizaci, naší vlast nevyjímaje? [...]

Budování socialismu u nás bylo nazváno dílem historické nutnosti, ale občas si i upřímně připouštělo, že jde o experiment. Nuže, tento experiment asi selhal. Selhal pokus o vytvoření člověka nového typu, což bylo kdysi považováno za nezbytný předpoklad úspěchu našeho úsilí, jak si jistě vzpomínáte. Místo toho vznikl dosti nechutný konzumní, ubožejší tím více, čím méně možnosti k reálné konzumaci se mu naskýtal. A nyní, po dvaceti letech, jsou slušní komunisté ochotni souznat všechny možné chyby, ale současně žádají: Zkusme to znovu, jinak, demokraticky! Tedy nový experiment, experiment, který má ve znaku nový cíl: socialistickou demokracii (někdy též demokratický socialismus). Tento hojně skloňovaný pojem zatím nikdo nevyšvětil, zato však víme, že máme usilovat o jeho naplnění. [...]

Existují vůbec okolnosti, za nichž byste konkrétně Vy, pane Kohoute, uznal politickou a ideologickou porážku strany? Dovedete si takovou situaci představit? A naopak: Představte si náhlý zvrat ve prospěch konzervativních sil. Byl byste ochoten nést veškeré důsledky a nechat se ev. zavířit (pokud byste si mohl vybrat), nebo byste se pokusil podat rychle důkazy své loyality? Víím, jsou to otázky akademické, ale musí na ně existovat čestná odpověď. [...]

Ing. JOS. EFFENBERGER, Praha

Takzvané divadlo poezie Vysokškolského uměleckého souboru, laureáta státní ceny, pořádá dne 6. 6. ve čtvrtek KONKURS na doplnění divadelního souboru pro příští sezónu. Požadavky: vnitřní krása, bezelstnost charakteru, cvičební úbor, dvě krátké básně či monolog (dialog). Konkurs se koná v suterénních prostorách domu čp. 262/9, Malostranské náměstí. Začátek v 18 hod.